

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНOSTІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Лідери практично всіх провідних країн визнають, що забезпечення високої якості освіти – це не просто один із способів реагування суспільства на сучасну соціальну ситуацію, але одночасно і спосіб зміни цієї ситуації, дії на неї не тільки в теперішньому часі, але й у майбутньому.

У наш час професійна діяльність піддається постійним змінам. У зв'язку з цим настають і зміни вимог до кваліфікації фахівців і необхідність адаптації до таких вимог. Підприємствам потрібні кваліфіковані працівники для того, щоби бути конкурентоспроможними. Таким чином, успіх організації в більшій мірі залежить від рівня кваліфікації працівників і керівного складу, готового до постійного підвищення кваліфікації. Оновлення всіх сторін життя суспільства ставить перед вищою професійною освітою абсолютно нові задачі. Необхідно, щоби у процесі навчання формувалася новий тип мислення, новий стиль діяльності, орієнтований на більш ефективне рішення виробничих, соціальних, культурних і багатьох інших проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у даному напрямі дослідження [4, 5, 8, 10 та ін.] засвідчує, що наразі на перше місце виходить індивідуальність, самостійність, освіченість, неординарність та ініціативність особи фахівця; проєктується новий тип мислення, з достатнім рівнем теоретичної підготовки і практичних умінь і навичок фахівця, здібного до саморозвитку, умілого до праці з людьми, мобільного та конкурентоздатного.

Удосконалення освітнього процесу спрямоване на більш продуктивну його форму, стає можливим за рахунок модернізації, модифікації та раціоналізації традиційного освітнього процесу. Отже, механізм підготовки майбутніх економістів вимагає перетворень не тільки на рівні впровадження нових напрямів фахової підготовки, а й глобального переосмислення вже існуючих умов процесу їхнього навчання. Таким перетворенням, яке є модернізацією вже існуючого освітнього процесу, підвищенням його якості, ми вважаємо формування критичного мислення в майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

Під критичним мисленням економіста ми розуміємо таку особистісно-професійну якість економіста, що характеризує один із видів продуктивного мислення спрямованого на пошук оптимальних шляхів рішення професійних завдань та особистісних питань, застосування їх як до стандартних, так і нестандартних ситуацій і проблем; яка виявляється в уміннях особистості виділяти головну ідею в змісті, висувати тезу, аргументувати її, адекватно розуміти думку іншого, працювати в команді, усвідомлювати і зіставляти безліч поглядів; припускає аналіз, оцінку й перевірку інформації, як з метою одержання бажаних результатів групової економічної роботи, так й особистісно-професійного самовдосконалення.

Метою статті є опис методики діагностики сформованості критичного мислення у майбутніх економістів.

Вивчення наукової літератури показало, що більшість дослідників, погоджуються з тим, що критерій виступає мірилом рівня відповідності об'єкта до своєї сутності. Критерій (від грець. *kriterion* – засіб для судження, мірило) – ознака, відповідно до якої здійснюється оцінювання, визначення чи класифікація чого-небудь; міра судження, оцінки якого-небудь явища [6, – С. 84].

Відтак, в аспекті нашого дослідження за критерій оцінювання критичного мислення економістів нами було обрано особистісні та групові прояви сформованості компонентів критичного мислення. Відповідно до показників, що відображають кількісну характеристику явищ і процесів, які дають змогу зробити висновок про їхній стан у динаміці [3], означених критеріїв визначено характеристики особистісних та групових складників компонентів критичного мислення економістів: когнітивного, мотиваційного, рефлексивного та діяльнісного.

До педагогічного інструментарію процесу оцінювання критичного мислення вчені [10 та ін.], що працюють у даному напрямі, відносять: тести з готовими варіантами відповідей; тести з альтернативними відповідями; фіксування спостережень за процесом дискусії у протоколі; заповнення індивідуальних протоколів самоаналізу тими, кого навчають за запропонованим алгоритмом. Аналіз психолого-педагогічної літератури [1, 7, 9 та ін.] дозволив відібрати діагностичні методики (див. табл. 1) для оцінювання показників критичного мислення в майбутніх економістів.

Для визначення та обґрунтування кількості рівнів розвитку критичного мислення в майбутніх економістів нами була вивчена доступна психологічна література, проаналізована низка дисертаційних досліджень за близькою до нашої роботи тематикою [2, 10 та ін.] та таких, значущість предмета досліджень яких подібна до нашого [4, 8 та ін.].

Аналіз дисертаційних досліджень свідчить, що, часто дослідники виокремлюють три рівні сформованості критичного мислення. Так А. Байрамов [2, С.122] виокремлює такі три рівні прояву критичності мислення (у молодших школярів):

- рівень критичності, "що зароджується": суб'єкт помічає, що в зображенні об'єкта пізнання допущені помилки, невідповідності, але він ще не в змозі їх осмислити, пояснити;

- рівень критичності, "що констатує": випробовувані знаходять допущені в об'єкті пізнання невідповідності, помилки, але не прагнуть розкрити джерело їхнього виникнення (характерно для учнів перших і других класів);

- рівень критичності, "що коригує": випробовувані не тільки усвідомлюють частини, деталі об'єкта пізнання у взаємозв'язку взаємозалежності і виявляють допущені в них помилки, безглуздість, але й розкривають причини їхнього виникнення, а також указують шляхи і засоби їхнього усунення.

Д. Шакірова [10] також виокремлює три рівні ступеня розвитку критичного мислення (в учнів старших класів):

- початковий – це слабе уявлення учня про критичне мислення, слабкі вміння оцінювати, доводити свою правоту;

- середній – це вміння і навички розумових операцій у межах елементарних суджень, незміцнілий досвід доказу і спростування, уміння оцінки і самооцінки, розуміння критики як розумового процесу;

- високій – стійкі вміння і навички основних розумових операцій, уміння бачити свої та чужі недоліки (у поведінці, мові, слові, справі та ін.), уміння швидше за інших визначати помилки, логічно обґрунтовувати оцінку і самооцінку, уміло підбирати аргументи "за і проти"; терпимість до аргументованої критики на свою адресу і т. ін.

При цьому дослідниця зазначає, що для студентів вищій рівень сформованості критичного мислення означає наявність інтегративних розумових компетенцій на основі синтезу логічного, проблемного, критичного мислення й уміння використовувати ці компетенції в практичній, професійній і соціальній діяльності [10].

Однак у дисертаційних роботах вітчизняних учених останнього часу, значущість предмета досліджень яких подібна до нашого [4, 8 та ін.], у більшості випадків виокремлюється чотири рівні сформованості ознаки, що досліджується. Це пояснюється тим, що така кількість рівнів дозволяє більш ґрунтовно прослідкувати зміни, що відбуваються.

Ураховуючи, що відібрані методики оцінювання показників критичного мислення економістів є достатньо потужними, нами виокремлено чотири рівні сформованості критичного мислення в майбутніх економістів: низький, середній, достатній та високий. При цьому шкали методик, в яких результат подано у вигляді трьох та п'яти рівнів адаптовано до нашої шкали (4 рівні) за допомогою кваліметричного розподілу.

Наводимо, для прикладу, якісну характеристику достатнього рівня сформованості критичного мислення в студентів – майбутніх економістів. Достатній рівень сформованості критичного мислення економістів у студентів – майбутніх економістів характеризується наявністю переважно ґрунтовних знань щодо: структури суджень, які ґрунтуються на доказах, та критеріїв для висловлювання суджень про людей, ситуації, політику і рішення; способів інтерпретації й оцінки інформаційних повідомлень; методів економічного аналізу господарських процесів як на рівні всієї економіки, так і на рівні фірм, методів ухвалення рішень; особливостей психології колективу та управління. У них відсутні труднощі при виокремленні в повідомленнях протиріч і типів присутніх у ньому структур та викладаних ідеї про задачі й проблеми, що стоять перед групою; визначенні власних інтересів та цілей у конкретній ситуації, необ'єктивності інформації; розумінні причин, наслідків і сутності того, що відбувається, схем і правил, відповідно до яких діють люди (що інші можуть використовувати інші критерії в підході до проблеми), цінності самовдосконалення, переваг та недоліків різних джерел інформації; усвідомленні своєї самоцінності й унікальності, ролі у трансформації суспільства та його конструюванні та те, що настановлені, приписані на всі випадки життя не існує; цінності й унікальності колективу; оцінюванні наслідків альтернативних рішень на основі визначених цілей та цінностей, достовірності та якості інформації; визначенні до яких наслідків можуть призвести вчинки та переконання колективу; орієнтуванні в стрімко зростаючому потоці інформації, пошуці необхідного та застосуванні отриманої інформації; відрізненні фактів від думок (побажань тощо); виборі реалістичних альтернатив; самостійному ухваленні підприємницьких рішень і обґрунтуванні ступеня передбачуваного ризику.

Діагностичні методики оцінювання критичного мислення економістів

Таблиця 1

Компонент	Критерій	Методика
Когнітивний (КК)	Особистісний прояв (КО)	Методика для оцінки логічного мислення (M1); Методика "Порівняння понять" (M2)
	Груповий прояв (КГ)	Тест "Складні аналогії" (M3); Методики діагностики інтелектуальної активності (M4)
Мотиваційний (МК)	Особистісний прояв (МО)	Шкала оцінки потреби в досягненні (M5)
	Груповий прояв (МГ)	Адапована методика дослідження ролевих патернів ставлення до іншої дорослої людини (M6)
Рефлексивний (РК)	Особистісний прояв (РО)	Адапована діагностика структури сигнальних систем: рефлексивність (M7); Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії (M8)
	Груповий прояв (РГ)	Методика дослідження активності мислення (І. М. Луціхіна) (M9)
	Особистісний	Адапована діагностика структури сигнальних систем: вербалізація, абстрагування (M10); Адапована методика Е. Коуена "Мовні лабіринти"

Діяльнісний (ДК)	Рівень (76) груповий прояв (ЛГ)	Діагностика дослідницького потенціалу (В. Е. Мільман) (M12); Тест "Вилучення не потрібного" (M13)
------------------	---------------------------------	---

Студенти із достатнім рівнем сформованості критичного мислення економістів у більшості випадків ефективно використовують можливі ресурси; розглядають події та ситуації під кутом зору громадської, а не лише власної користі та приймають рішення відносно колективного управління і громадських проблем; відокремлюють головне при аналізі інформації, визначають наявність контексту повідомлення та підтексту; передають погляду зору в письмовій та усній формі, обирають доречну для конкретної ситуації стратегію; проявляють терпимість відносно інших думок, поглядів.

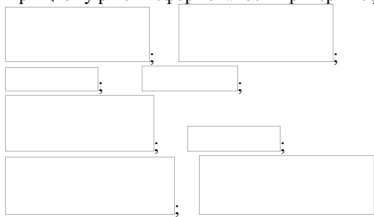
У майбутніх економістів, критичне мислення яких сформоване на такому рівні, прагнення до постійного розвитку й удосконалення, знаходити зв'язки між явищами та об'єктами; бажання зрозуміти причини, наслідки і сутність того, що відбувається, з'ясувати та співвіднести власні інтереси з інтересами та цілями команди, протидіяти різним формам несанкціонованого вторгнення в особисте життя, тенденціям маніпулювати її свідомістю, ставити під сумнів нову інформацію, брати на себе відповідальність і працювати ефективно, долати сумніви проявляється майже постійно. У них є уміння щодо сприйняття нової інформації, її контролю, об'єднання, перероблення, адаптування або відкидання; працювати в команді, визначати права та обов'язки людини в конкретній ситуації; відстоювати свої переконання, знаходити відповіді на заперечення та доводити аргументи, що підтримують власну точку зору; стратегічно мислити, ухвалювати нестандартні економічно зважені, обгрунтовані рішення і прогнозувати їх наслідки, аргументувати свою точку зору, спираючись не тільки на логіку, але і на уявлення співрозмовника; внутрішня гнучкість та чесність самим із собою і у відношеннях із партнерами розвинені достатньо для ефективної професійної діяльності в сучасних умовах.

У студентів з таким рівнем сформованості критичного мислення мотивація сумісної діяльності та широта кругозору, цілісне уявлення про сутність, структури і тенденції розвитку економічних систем сформовані в самому загальному вигляді та проявляються дуже часто; практично не виникають труднощі при осмислюванні отриманої інформації, своїх дій, визначенні до яких наслідків можуть призвести власні вчинки та переконання, вони спроможні продуктивно вибудувати "свою життєдіяльність" та "стратегію розвитку колективу".

Визначення загального рівня сформованості критичного мислення в майбутніх економістів (КМ) здійснювалося нами як обчислення середнього арифметичного рівнів сформованості за критеріями за формулою:

$$\bar{K} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i}{n} \quad (1)$$

При цьому рівень сформованості критеріїв сформованості критичного мислення визначався за відібраними методиками таким чином:

Результати проведеної діагностики рівня сформованості критичного мислення економістів у студентів першого курсу фінансово-економічного факультету та факультету міжнародної економіки спеціальності "Фінанси і кредит (фінанси)", "Маркетинг", "Туризм" ОДЕУ за відібраними методиками підтвердили необхідність продовження нашого дослідження.

Відповідно до завдань дослідження, для спрощення фіксування динаміки формування критичного мислення в майбутніх економістів нами була розроблена власна методика оцінки рівнів сформованості критичного мислення економістів. Дана методика має вигляд опитувальника, що містить 32 твердження-запитання на які потрібно відповісти "Так (+)" чи "Ні" (—). Відповідно шкалою діагностики було обрано номінальну дихотомічну (від 0 до 32). Рівні сформованості критичного мислення у майбутніх економістів розподілено так: $0 < 8$ – низький, $8,0 < 16$ – середній; $16,0 < 24$ – достатній; $24,0 < 32$ – високий.

Перевірка тотожності діагностик визначення рівнів критичного мислення за власною методикою та батареєю діагностик, відбувалася шляхом визначення їх кореляції між собою за критерієм Ст'юдента.

Висновки. Результати проведеної діагностики рівня сформованості критичного мислення економістів у студентів за відібраними методиками та власнорозробленою підтвердили необхідність продовження нашого дослідження, наступним етапом якого є розподіл студентів – майбутніх економістів на контрольні та експериментальні групи і доведення його правомірності та визначення відповідних педагогічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах психологических тестов. — [2-е изд.]. — М.: КСП, 1996. — 400 с.
2. Байрамов А. С. Динамика развития самостоятельности и критичности мышления у детей младшего школьного возраста: дисс. ... доктора социол. наук / А.С. Байрамов. — Баку, 1968. — 560 с.
3. Бизюкова И. В. Теоретические основы оценки работников управлением производством: материалы семинара "Оценка деятельности и материальное стимулирование труда ИТР и служащих" / И.В. Бизюкова. — М.: МДНТП им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. — 121 с.
4. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Іванченко Є.А. — Одеса, 2005. — 262 с.
5. Кознова О. А. Исследование влияния особенностей овладения иностранным языком на профессиональное мышление экономистов: Дис. ... к. психол. н.: 19.00.07 / О.А. Кознова. — Казань, 2004. — 158 с.
6. Конохов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конохов. — Воронеж: МОДЭК, 1996. — 224 с.
7. Психологические тесты: под. ред. А.А. Карелина: в 2 т. — М.: ВЛАДОС, 2003. — 312 с. — Т.1. — 2003. — 312 с.
8. Стасюк В.Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі "школа – вищий заклад освіти": дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / В. Д. Стасюк. — Одеса, 2003. — 280 с.
9. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетискин, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов. — М.: Ин-т Психотерапии, 2002. — 320 с.
10. Шакирова Д. М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технология / Д. М. Шакирова // Educational Technology & Society. — 2006. — № 9 (4). — С. 284—293.

Подано до редакції

РЕЗЮМЕ

Рассматриваются аспекты диагностики сформированности критического мышления у будущих экономистов с указанием методик и обоснованием уровней сформированности.

SUMMARY

The author analyses some aspects of diagnosing formation of critical thought of future economists; demonstrates methods and substantiates the levels of such formation.

Ключевые слова: критическое мышление, уровни сформированности.

Keywords: critical thought, levels of formation.

Науковий керівник: к. пед. н., доц. А.В. Семенова

